

On the Waterfront 2018 no.35

Introduction: Oude Vrienden in een nieuwe opzet

Op 29 juni van 2017 kwamen Vrienden voor het eerst bij elkaar in de nieuwe vorm van een Algemene Vriendenvergadering. Het leek een aantal mensen goed om te proberen de Vrienden actiever bij het wel en wee van het Instituut te betrekken. De oude structuur voelde topzwaar voor een relatief kleine organisatie als de Vrienden van het IISG. Daarnaast wil het IISG graag meer feedback vanuit de buitenwereld krijgen op de binnen het instituut ontwikkelde plannen. Waar beter te beginnen om je oor te luisteren te leggen, dan bij je Vrienden?

Vandaar dat de organisatie nu is aangepast. Naast de IISG-ers die betrokken zijn bij de voorbereiding en organisatie, bestaat er vanaf nu een Algemene Vriendenvergadering. Op deze vergadering wordt altijd minstens één thema geagendeerd. Daarnaast zullen de lopende zaken besproken blijven worden: van de Vrienden en van het IISG. Wij hopen op een actieve en vooral wederzijdse dynamiek. Het kan een platform worden voor de uitwisselingen van ideeën en activiteiten.

De uitslag van de enquête werd op 29 juni ook besproken. Er werden 27 enquêtes ingevuld terug ontvangen. Dat is een hoge score voor 69 uitgezette formulieren. Wat duidt op een grote betrokkenheid van onze Vrienden. Eén conclusie die wij hebben getrokken uit de resultaten, is de aanpassing aan de tarieven.

Er is nu een begintarief van 25,- Euro ingevoerd. De hoop is dat dit een nieuwe groep geïnteresseerden aantrekt die het tarief van 100,- bezwaarlijk vond. We hopen natuurlijk op de trouw van U als oude Vriend, want alle hulp is welkom.

Verder feliciteren we Maral Jefroudi met haar promotie op 11 oktober jl.: *"If I deserve it, it should be paid to me" A Social History of Labour in the Iranian Oil Industry (1951-1973)*. Tot slot feliciteren we Pim Zwier en Gijs Kessler met de première op 24 oktober van de film 'Bouwen te midden van Eenzaamheid' over de architect van Loghem die in de jaren twintig naar de Sovjet-Unie trok voor de opbouw van de nieuwe samenleving.

Huub Sanders

Een uitgebreid verslag van de bijeenkomst van 29 juni 2017 vindt U op:

https://socialhistory.org/sites/default/files/docs/verslag_eerste_avv_29_jun_2017_1.pdf

About the Friends

Members of the Friends of the IISH pay annual dues of 25, 100 or 500 euros or join with a lifetime donation of 1,500 euros or more. In return, members are invited to semi-annual sessions featuring presentations of IISH acquisitions and guest speakers. These guest speakers deliver lectures on their field of research, which need not be related to the IISH collection. The presentation and lecture are followed by a reception. The Friends coordinator may consult the Friends about allocation of the revenues from the dues and delivers an annual financial report in conjunction with the IISH administration.

As a token of appreciation for their great contribution to the Friends, Jaap Kloosterman and Jan Lucassen were appointed as honorary members in 2014.

*The IISH was founded by master collector N.W. Posthumus (1880-1960) in the 1930s. For the past two decades, two of the institutions established by this 'history entrepreneur' have operated from the same premises: the Netherlands Economic History Archive founded in 1914 and the International Institute of Social History, which is now more than 80 years old. Both institutes continue to collect, although the 'subsidiary' IISH has grown considerably larger than its 'parent' NEHA. Additional information about the Institute may be found in Jaap Kloosterman and Jan Lucassen, *Rebels with a Cause: Five Centuries of Social History Collected by the IISH* (Amsterdam 2010). For all information concerning the Friends, see <http://socialhistory.org/en/friends>*

IISH

Cruquiusweg 31

P.O.Box 2169

1000 CD Amsterdam

Tel + 31 20 668 58 66

Fax: + 31 20 665 41 81

Socialhistory.org

info@iisg.nl

Deutsche Bank Nederland N.V. 0555958892

IBAN: NL11DEUT0555958892

BIC: DEUTNL2N

Editors: Bouwe Hijma, Eric de Ruijter, Huub Sanders

Translation: Lee Mitzman

Photography: Hans Luhrs

Design and layout: Ruparo (Ivo Sikkema)

Printed by: Wilco, Amersfoort

Website: Machteld Maris

Financial administration: Guusje Varkevisser and Tjerck Zitteema

Administrative and secretarial support: Ineke Kellij, Jacqueline Rutte

We wish to thank: Frank de Jong, Henk Wals, Bart de Cort, Pepijn Brandon, Dennis Bos, Gijs

Kessler, Jacques van Gerwen

IISH Coordinator: Huub Sanders

Questions, including on subscriptions of *On the Waterfront*: friends@iisg.nl

On the Waterfront is supported by Koninklijke Brill NV

ISSN 15742156

Een oude Vriend: Anton Bakels 1898-1964

De Vrienden van het IISG mogen zich verheugen in een zeer lange traditie. Dat er al ‘vrienden’ van het IISG waren nog vóór dit in 1935 werd opgericht moge duidelijk worden uit het voorbeeld van Anton Bakels. Tijdens een acquisitiereis voor het IISG-in-oprichting, waarschijnlijk in 1934, stelde de latere directeur N.W. Posthumus bij Bakels in Berlijn zes kisten veilig met daarin de bibliotheek van de Communistische Arbeiter-Bildungs-Verein.

Anton Bakels was anarchist en uitgever – in die volgorde. Hij was een van de weinige Nederlandse anarchisten met enig internationaal aanzien. Na zijn gymnasiumtijd flaneerde hij als dandy, compleet met knuppel en slobkousen, door de straten van Haarlem. Waarschijnlijk verdiende hij als taalleraar de kost. Hij ontwikkelde een voorkeur voor Parijs boven Berlijn, voor de Franse dichters en filosofen boven de Duitse. Na kortstondige avonturen als uitgever in Boedapest, Brussel en Warschau werd hij in 1932 benoemd tot directeur van de Duitse dochter van de Haarlemse uitgeverij De Spaarnestad. Van zijn verblijf in Berlijn maakte Bakels gebruik om oude vrienden uit de anarchistische beweging te helpen. Samen met Arthur Lehning hielp hij de Russische anarchisten Senya en Mollie Fléchine bij het verkrijgen van Nederlandse paspoorten waarmee ze in de loop van 1933 vanuit Berlijn naar Parijs konden reizen. Op een van zijn trips naar Nederland bracht hij voor zijn goede vriend, de anarchist Rudolf Rocker, het manuscript voor diens magnum opus *Nationalismus und Kultur* in veiligheid. Na Rockers vlucht in 1933 werd de woning van Rocker door enkelen, waaronder Lehning en Bakels, leeggehaald. Zijn bibliotheek werd hem later via Amsterdam nagestuurd.

Na de oorlog verbleef Bakels opnieuw in Duitsland voor De Spaarnestad, dit keer in Düsseldorf. Via Annie Adama van Scheltema bleef hij in contact staan met het IISG. Zo was hij opnieuw met Lehning betrokken bij een poging om de memoires van Fred Cornelissen te publiceren.

Bij leven deed Bakels al een aantal schenkingen aan het IISG. Hier waren de briefjes bij die Ferdinand Domela Nieuwenhuis in 1918 aan Bakels schreef, een foto van François-René de Chateaubriand, het notulenboek uit 1913 van het bestuur van de in Londen gevestigde vereniging van Duitse socialisten, de Socialer Studien Cirkel (nu in het archief Max Nettlau, nummer 3050). En een album met foto's van de opvoering van Ernst Tollers *Hinkemann* in Berlijn in 1924.

Naar verluidt had Bakels een van de mooiste privébibliotheken van Nederland. Na zijn plotselinge overlijden werd zijn collectie geveild. Maar niet nadat door bemiddeling van Lehning eerst een deel aan het IISG werd geschonken. Het IISG vond de schenking bijzonder genoeg om deze er in het jaarverslag 1964 uit te lichten. De verzameling bevatte onder andere de complete collectie van de *Tagebücher* van K.A. Varnhagen von Ense [IISG D 215/4 A 1-15], de *Oeuvres complètes* van Charles Fournier [IISG F 1160/1 A-F], publicaties van Alexander Herzen, Alexander von Humboldt, Georg Herwegh, Freiligrath, Bela Kun, Sébastien Faure, enige zeer zeldzame gestencilde nieuwsbrieven van het Amsterdamer Zweigbureau der III. (communistische) Internationale uit 1920 (nu in Komintern Collection, nr 10), en een 50-tal Duitse politieke pamfletten uit de jaren 1848-1849. Wat zich niet al in de collectie van het IISG bevond werd het jaar daarop geveild. Daar zat nog volop moois tussen, zoals werken van August Bebel, Karl Kautsky, Peter Kropotkin, Cesare Lombroso, Max Maurenbrecher en Nikolai Gavrilovitch Tchernichevsky. En een jaargang van het Franse communistische blad *Le Chambard Socialiste: satirique illustré* uit 1893, met schitterende steendrukplaten van Petit Pierre (Steinlen).

Ook het archief van Bakels belandde na zijn dood in 1964 op het IISG. Bakels' belang als internationaal georiënteerd anarchist wordt gereflecteerd in een enige tientallen brieven met vooraanstaande anarchisten. Maar het zijn er geen vierhonderd, zoals de inhoudsbeschrijving ons wil doen geloven. De reden voor dit hoge aantal is, dat deze beschrijving werd gemaakt kort nadat het archief Bakels op het IISG arriveerde. Er zat toen nog volop correspondentie van voor 1933 in, die Bakels voor Rocker Duitsland uit smokkelde. Het IISG heeft deze correspondentie later stilzwijgend aan het archief Rocker toegevoegd. Deze 'overdracht' is er waarschijnlijk ook de oorzaak van, dat men de aangekondigde correspondentie met Luigi Bertoni, Jacques Doubinsky, Emma Goldman, Hem Day, Bart de Ligt, John Mackay, Erich Mühsam, Prince Murat, Félix Ortt en Augustin Souchy vergeefs in het archief Bakels zal zoeken.

Er ontbreekt aantoonbaar meer. Bakels' weduwe voelde zich geroepen het archief te 'schonen' van alles wat in haar ogen een smet kon werpen op de reputatie van haar man. Dit nam zij vrij ruim. De correspondentie van haar man met de proto-fascist en kunstenaar Erich Wichman werd zelfs vernietigd. De stukken betreffende een beledigingsproces, de vervalste vrijgeleiden uit de oorlog waaruit blijkt dat Bakels voor de hogere Duitse bezettingsautoriteiten zou werken, en zijn brieven à décharge van vermeend 'foute' Nederlanders en Duitsers, kwamen na de dood van Bakels' dochter bij anderen terecht en bleven voor toekomstige vorsers behouden. Hopelijk kunnen zij in de nabije toekomst alsnog aan het bestaande archief Bakels worden toegevoegd, want echte Vriendschap vergaat niet.

Bart de Cort werkte 1990-2016 voor het IISG, het NEHA en het Persmuseum. In 2018 verschijnt bij Kelderuitgeverij zijn Bakels-biografie Het schynt dat gy u interesseert voor het anarchisme.

Plaatje [moet nog komen]:

Anton Bakels.tif

portrait Anton Bakels, IISG call number BG A 1/504

35ste Vriendendag, 29 juni 2017 – Presentatie van de acquisities

Jan Burgers, een natuurkundige die flirtte met de Sovjet-Unie maar carrière maakte in de Verenigde Staten

Voorjaar 2017 ontving het IISG een aanvulling op het archief van Johannes Martinus (Jan) Burgers (<http://hdl.handle.net/10622/ARCH00126>). Jan Burgers was een wis- en natuurkunde man. Normaalgesproken komen pure bèta-wetenschappers amper aan bod in de archieven van het Instituut. Maar Burgers maakte vier langdurige reizen naar de Sovjet-Unie. Mede omdat hij interesse had in het communisme, was Burgers lid geworden van de Communistische Partij Holland (CPH). Ongeveer ten tijde van zijn laatste reis naar de Sovjet-Unie in 1936 bedankte hij als lid van de CPH. Zijn ervaringen tijdens deze laatste reis sterkten hem in deze beslissing. Tien jaar eerder, in 1926, had hij nog serieus overwogen om het aanbod om hoogleraar in Leningrad te worden te accepteren.

Hoe belandde hij aanvankelijk in de Marxistische hoek? Burgers was geboren in Arnhem in januari 1895 en was de zoon van een postbeambte. In 1914 ging hij wis- en natuurkunde studeren in Leiden. Hoogleraar Paul Ehrenfest nam hem al snel op in de groep studenten die wetenschappelijke en maatschappelijke vraagstukken bespraken. Ook het marxisme kreeg hierbij aandacht. Het verloop van de Russische Revolutie in 1917 werd door Ehrenfest en door de nog jeugdige Burgers met spanning en sympathie gevolgd. Ook maakte Burgers al snel kennis met Albert Einstein, die bevriend was met Ehrenfest, bij diens bezoek aan Leiden.

Burgers studeerde vlot af en kreeg een betrekking bij het Fysisch Laboratorium van de Haarlemse Teylers' Stichting. Dit Laboratorium stond onder leiding van de Leidse hoogleraar theoretische natuurkunde Hendrik Lorentz. Het mag geen toeval zijn dat in het Teylers Museum in Haarlem op 10 mei 2017 een reconstructie van dit laboratorium van Lorentz is geopend.

Op 7 november 1918 promoveerde Burgers. Ehrenfest wist, zo wil het verhaal, nog net te voorkomen dat de jonge promovendus in 'bolshevikpak' zou verschijnen.

Inmiddels was onze jonge held al drie maanden vóór zijn promotie hoogleraar in Delft geworden op het gebied van de aero- en hydrodynamica. Turbulentie, inclusief oorzaken en gevolgen hiervan, was het trefwoord bij uitstek binnen zijn onderzoeksprojecten. Burgers was ook al snel lid van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, de KNAW. Ook het meer praktische werk schuwde hij niet. Hij was intensief betrokken bij projecten van de Dienst der Zuiderzeewerken en de Staatsmijnen en aarzelde niet om zelf deel te nemen aan soms gevaarlijk meetwerk. Burgers reisde veel binnen Europa en naar de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten. Burgers had veel internationale contacten en functies en reisde in 1949 weer naar de VS. Hij wilde zich in dit land vestigen, want in Delft was de atmosfeer benauwend en waren de laboratoriumvoorzieningen niet modern genoeg. Zijn vóóroorlogse communistische sympathieën zaten hem echter dwars. In 1954 zette hij met oog op zijn immigratie-aanvraag zijn

levensverhaal op schrift. Hij legde verantwoording af over zijn vroegere relaties met de Sovjet-Unie en de CPH. Pas in 1955 kreeg hij toestemming om zich in de VS te vestigen en werd hij hoogleraar aan de University of Maryland. In 1981 overleed hij in Washington D.C.

Maar hoe zat het nou met Burgers zijn sympathie voor de Sovjet-Unie? Wat zit er in de aanvulling op zijn archief? O.a. drie mappen met correspondentie van Burgers met zijn vrouw en kinderen en zijn ouders tijdens zijn reizen naar de Sovjet-Unie in 1926, 1929 en 1936. Ook zijn er twee boekjes met dagboekachtige aantekeningen uit de tijd van zijn reizen in 1926 en 1929. Burgers beschrijft de reizen naar de Sovjet-Unie die deels per boot gingen. Zo beschrijft hij de havens van Stettin (Szczecin) en Reval (Tallinn) alsook zijn bezoeken aan Russische professoren thuis. Daarnaast zijn er reisdocumenten en ruim 60 foto's die Burgers in de Sovjet-Unie maakte. Tenslotte is er een pak correspondentie uit de jaren 1929-1935 met Nina Pavlovna, een vriendin van de getrouwde Burgers in de Sovjet-Unie.

Tot slot: wat dreef Burgers? Zijn wetenschappelijke carrière, zijn politieke en gedurende een bepaalde tijd Marxistische ideeën of was het zijn vriendin? Waarschijnlijk was het, zoals dat in het echte leven gaat, de een of andere mix, waarop geen enkele wis- of natuurkundige formule van toepassing is. (BHi)

Plaatjes:

7.tif:

picture postcard Stettin 1929, inv.nr.5

14.tif:

travel diary of Burgers, 1929 with drawing of a part of Stettin, inv nr. 6

16.tif:

letter in French with authorization of Burgers trip to the Soviet Union, 13 August 1929, inv.nr.4

Een ander Frankrijk dan dat van Macron? De campagne van Pierre Juquin 1988

In mei van 2017 werd Emmanuel Macron tot president van Frankrijk gekozen. Het was een spectaculaire uitkomst die het politieke landschap van Frankrijk volledig veranderde. In de eerste ronde werden 'Les Républicains' van Fillon (20,01%) verslagen, de 'Parti Socialiste' gedecimeerd (6,36%) en werd Marine Le Pen (21,30) nipt tweede. De strijd in de tweede ronde ging tussen Macron en Le Pen die uiteindelijk door Macron met 66% van de stemmen werd gewonnen. Deze uitslag wekte de schijn dat links in Frankrijk niet meer bestond, maar dan neger je het feit dat Jean-Luc Mélenchon met zijn beweging 'La France insoumise' in de eerste ronde 19,58% van de stemmen haalde.

Deze gebeurtenis was aanleiding om aandacht te besteden aan het archief van een kandidaat voor het Franse presidentschap van vele jaren terug, 1988. In dat jaar zag de uitslag voor de eerste ronde presidentsverkiezingen er zo uit:

mei 1988.

Kandidaat	Parti	Stemmen	%
François Mitterrand	Parti socialiste	10.367.220	34,10%
Jacques Chirac	Rassemblement pour la République	6.063.514	19,94%
Raymond Barre	Union pour la démocratie française	5.031.849	16,55%
Jean-Marie Le Pen	Front national	4.375.894	14,39%
André Lajoinie	Parti communiste français	2.055.995	6,76%
Antoine Waechter	Les Verts	1.149.642	3,78%
Pierre Juquin	Parti socialiste unifié		
	Ligue communiste révolutionnaire	639.133	2,10%
Arlette Laguiller	Lutte ouvrière	606.017	1,99%
Pierre Bousset	Mouvement pour un parti des travailleurs	116.874	0,38%
Totaal (opkomst 81,35%)		30.406.038	100%

In de tweede ronde van deze verkiezingen won François Mitterrand en verlengde hij zijn presidentschap zo met nog eens zeven jaar.

De kandidaat waar het IISG een klein archief van heeft is Pierre Juquin. Het is het archief van de campagne en niet het persoonlijke politieke archief van Juquin.

Ook de uitslag van de eerste ronde in mei 1988 is interessant. De sterkte van Mitterrand valt uiteraard op, maar ook de toen al grote aanhang van het 'Front national'. De communisten staan nog op de lijst, maar echt sterk zijn ze al niet meer in het Frankrijk aan het eind van de tachtiger jaren. Met 'Les Verts' kregen zorgen om het milieu ook een politieke vertaling. Dan volgen drie kleine linkse partijen en coalities.

Die van Juquin is interessant omdat hij links probeerde te vernieuwen terwijl hij ooit bij het gestaalde kader van de communisten hoorde. Juquin (1930) raakte als middelbare scholier in 1947 geïnteresseerd in het communisme en werd in 1953 lid van de Partij. Hij volgde de 'École normale supérieure' en werd leraar Duits. Hij kwam veel in Duitsland onder andere als vertegenwoordiger van de 'Fédération internationale des syndicats d'enseignants'. Hij vertaalde werken van Mehring in het Frans en zat in redacties van bladen uit de

communistische beweging. Voor de partij werd hij stapsgewijs een specialist op het gebied van de Internationale betrekkingen, vreedzame coëxistentie en Duitse herbewapening. In 1964 werd hij lid van het Centraal Comité. Hij was een connectie van George Marchais en hoorde bij de orthodoxe lijn. Hij was actief in de Franse onderwijsbond, de Syndicat national des enseignements de second degré en hij zorgde er in 1967 voor dat de communisten daar in het bestuur de meerderheid kregen. Tijdens de troebelen van mei 1968 verdedigde hij de PCF-lijn en kwam daardoor in conflict met radicaal linkse studenten in Nanterre die hem het spreken beletten. Hij vervolgde zijn carrière in de Partij en kwam in 1979 te werken in het 'bureau politique' van het Centraal Comité. Hier werd hij hoofd van het bureau pers en info, belast met propaganda. Juquin verdedigde de lijn van het Eurocommunisme waar voor korte tijd steun aan dissidenten in de Sovjet-Unie geaccepteerd werd. Toen deze liberalisering werd teruggedraaid en de communistische ministers in 1984 uit de regering stapten, was Juquin het daar niet mee eens. Hij raakte meer en meer geïnteresseerd in ecologie. Vanaf 1984 raakte Juquin gemarginaliseerd in de Partij en hij werd er in 1987 uitgezet. Voor de verkiezingen van 1988 werd hij de lijsttrekker van een coalitie van linkse en alternatieve groepen, van de 'Ligue Communiste Révolutionnaire (LCR), section française de la Quatrième Internationale' tot 'SOS Racisme'. De campagne richtte zich op onderwijshervorming, verbetering van de positie van vrouwen, minderheden en migranten en verbetering van het milieu.

Het archiefmateriaal dat verzameld is door Briec-Yves Cadat en Michel Renard geeft een gedetailleerd beeld van de campagne, ook op regionaal niveau. Het laat zien dat thema's die tot verhitte debatten leiden in de actuele politiek, migratie, racisme, ecologie, de positie van vrouwen, al een behoorlijk lange geschiedenis hebben. Het is verhelderend om eens dertig jaar terug te kijken naar de problemen en fouten van toen. Misschien kan er iets uit geleerd worden.

Het archief is te vinden op Campagne Juquin Archives

<http://hdl.handle.net/10622/ARCH01719>

Verwante collecties zijn die van de Mouvement des rénovateurs communistes (Paris) Collection:

<http://hdl.handle.net/10622/ARCH00906> en Michel Renard Documentation

<http://hdl.handle.net/10622/ARCH01402>

(HSa)

PLAATJES

25.tif:

Pierre Juquin

26.tif

Pamphlet from the Juquin campaign

28.tif

Pamphlet from the Juquin campaign

Juquin_Poster.tif

Poster from the Juquin campaign made by the Ligue communiste révolutionnaire

De droom van de marechassees: de Marechasseevereniging

De geschiedenis van de Marechasseevereniging begint met een droom. In augustus 1906 verscheen in een aantal kranten het artikel 'De droom van Croes'.

"Ik bevond mij in eene groote schitterende verlichte zaal te midden van uniformen. [...] Wapenbroeders! Gehoor gevend aan de uitnodiging, U toegezonden, zijt gij in grooten getale opgekomen, niet beschamend de verwachting, de hoop die ik in deze koesterde. Het doel dezer samenkomst is: Het zoo mogelijk oprichten van een bond, die Ons belang zal behartigen. (De zaal daverde van gejuich)." Zijn droom wordt op dat moment echter wreed onderbroken door de wekker, het is tijd voor zijn nachtdienst.

Marechasse M. Croes droomt van een vakvereniging voor het behartigen van de algemene belangen, zonder politieke, godsdienstige of persoonlijke motieven. Hij vraagt de lezers die dat steunen hem een kaartje te sturen. En zijn oproep heeft succes. De vakvereniging komt er in 1907 onder de naam: Vereniging van leden, behoorend tot het Wapen der Koninklijke Maréchaussée, beneden den rang van Officier. Croes wordt de eerste secretaris. De problemen die de Vereniging vooral wil aanpakken zijn die van de armoede, het hard en lang werken en de ondersteuning bij ziekte.

De Marechasse is kort gezegd, de politie van het leger of het leger van de politie. Dat zijn niet echt clubs die onderzoekers normaal in de collectie van het IISG zullen aantreffen. Je vindt ze eigenlijk alleen als onderwerp van spot of als ze optreden tegen sociale bewegingen. Ze trachten vaak te beschermen wat in de IISG collectie ter discussie gesteld wordt: vreemdelingenbeleid, koninklijk huis of de openbare orde. Tegelijkertijd zijn het ook mensen, die werken en die voor hun belangen willen opkomen en past het archief in traditie van vakbondsarchieven.

De Marechasseevereniging is toch een bijzondere bond, die niet helemaal volgens de klassieke scheidslijnen van werknemers en werkgevers loopt. Hij vertegenwoordigt de gewone marechassees en onderofficieren, maar officieren mochten geen lid worden. Er was een hoge organisatiegraad, in het begin 75% en nu nog tegen de 65%. Daarnaast was de loyaliteit aan de werkgever, de overheid, groot. De scheidslijn tussen de organisatie Marechasse en de vakvereniging was vaag. In de collectie zit een exemplaar van het nieuwe bondslid uit 1931 en dat gaat eigenlijk meer algemeen over de Marechasse dan over de bond.

Het archief van de vakvereniging is goed gedocumenteerd en geordend in 2017 overgebracht naar het IISG. Het bevat onder andere de volledige uitgave (vanaf juli 1907) van het verenigingsmaandblad. Verder veel notulen en verslagen, maar ook statuten, jaarboekjes en jubileumuitgaven. Een aantal foto's tonen de bestuurders, vaak in vol ornaat.

Naast het documenteren van de vereniging zelf is een groot deel van het archief gewijd aan de sociale zorg. De vereniging richtte zich vooral verbeteren van verlofregelingen, woonomstandigheden, geneeskundige zorg, weduwenzorg en de rechtspositie.

Al voor de oprichting van de Marechausseevereniging was er sprake van een Ondersteuningsfonds “tot onderlinge ondersteuning bij overlijden voor de leden van het Wapen, beneden de rang van officier”. Die steun gebeurde nog veelal op ad hoc basis. Daarnaast was er een Sanatoriumfonds. De Vereniging besloot in 1926 de Steunvereniging op te richten waar alle leden bij aangesloten waren. Die ging zorgen voor financiële bijstand voor nabestaanden en een bijdrage in de kosten bij ziekte of rechtsbijstand.

Het archief dekt ook goed de oorlogsjaren. Er zijn boekjes bewaard met leden die steun doorbetaald kregen. De marechaussee werd in die jaren opgenomen in de algemene politie. Er leken daardoor geen grote conflicten te zijn over wel of niet doorwerken als marechaussee. Het belangrijkste was de steun aan familieleden van omgekomen of gewonde marechaussees en er werd gezorgd dat die gewoon uitgekeerd werd.

De marechausseevereniging is nu onderdeel geworden van de sector Veiligheid van de FNV. Het archief is bij het IISG ondergebracht, het vaandel en een aantal objecten bij het Marechausseemuseum in Buren. De inventaris van het archief laat zien hoe Croes zijn droom werkelijkheid is geworden.

(EdR)

Illustraties

0001.tif

The Journal of the trade union: *Maandblad van De Marechaussee*, Proefnummer 1 (1907)

0004.tif

The Board of the ‘Marechausseevereniging’

Oei Tiong Ham Concern, een grote Chinese handelonderneming

Bij dit archief draait het om Indonesië en het voormalige Nederlands-Indië. En in het bijzonder om de handelsgeest van de Chinezen in, wat Multatuli noemde, de gordel van smaragd.

Begin 2017 kreeg het Nederlandsch Economisch-Historisch Archief de papirassen aangeboden van een van origine Chinese onderneming in Nederlands-Indië. De aangeboden stukken staan vooral in het teken van het naderend einde van deze onderneming: nationalisatie, confiscatie en de gerechtelijke procedures die volgden.

Het archiefje betreft het zgn. Oei Tiong Ham Concern (<http://hdl.handle.net/10622/ARCH04486>). De moedermaatschappij hiervan, Kian Gwan Kong Si, is opgericht door de Chinese ondernemer Oei Tjie Sien in Semarang, Nederlands-Indië in 1863. In 1890 nam zijn zoon Oei Tiong Ham de leiding van het bedrijf over. De onderneming groeide uit tot de grootste Chinese en een van de grootste ondernemingen in Nederlands-Indië.

In de loop van de negentiende eeuw was het Cultuurstelsel afgeschaft evenals de daarmee verbonden handelsmonopolies, mochten particulieren plantages bezitten en runnen en was het Suezkanaal geopend. Dit alles stimuleerde de groei van deze Chinese onderneming.

De firma handelde in ongeveer alles, Suiker bleef lang het voornaamste product. Maar ook cassave, rubber, kapok, koffie, peper, thee en allerlei noten, oliën en zaden.

Een grote rol speelde ook de toename van de handel tussen de verschillende eilanden in de Indische archipel: naast Java nam het belang toe van de handel met Borneo, Celebes en Sumatra.

Ook werden er vestigingen geopend in het Verenigd Koninkrijk (1910), Singapore (1914), Calcutta (1925), Karachi (1928) en om de Chinese markten te bereiken ook in Hong Kong en Sjanghai (1929).

Een gedenkschrift van de onderneming uit 1934 zet dit alles mooi op een rijtje. Gezwegen wordt hier echter over een van de belangrijkste inkomstenbronnen: de handel in opium. Rond 1900 maakten de in de opiumhandel gemaakte winsten de verdere expansie van de onderneming mogelijk.

Op een website over de geschiedenis van Semarang (<http://www.semarang.nl/oei-tiong-ham/oei-tiong-ham-concern.html>) wordt uiteengezet hoe uitzonderlijk deze Chinese onderneming was vergeleken met andere Chinese firma's. Deze ene werd professioneel gerund met goed management. De baantjes werden niet binnen de familie of binnen de bredere Chinese gemeenschap verdeeld maar het bedrijf nam ook Nederlandse ingenieurs en managers in dienst.

Dit alles liep mooi zo door tot begin jaren dertig van de twintigste eeuw. Donkere wolken pakten zich samen: de economische crisis, de dreiging van een nieuwe Wereldoorlog en toch ook toenemende onrust als gevolg van steeds grotere groepen die naar onafhankelijkheid streefden.

De Tweede Wereldoorlog kwam, de Japanners bezetten Nederlands-Indië en na hun aftocht volgden de politionele acties en kwam de onafhankelijkheid. Het concern bleef bestaan en bleef handel drijven. In de loop van de jaren vijftig keerden de Indonesische politiek en de publieke opinie zich tegen de Nederlandse ondernemingen, die overgebleven waren, en uiteindelijk besloot Soekarno deze te nationaliseren.

Dan komt het nu verworven archief in beeld. Het gaat om stukken van na 1945. De oudst aanwezige stukken, uit de periode 1946-1949, hebben betrekking op reorganisatie en toekomst van het concern. De meeste stukken hebben echter te maken met nationalisatie en confiscatie. Ook zijn er stukken die laten zien hoe de Indonesiërs het bedrijf min of meer voortzetten.

Op deze juridische strijd ga ik hier niet in. Opkomst en teloorgang van het bedrijf is door drs. Tjoa Soe Tjong in twee artikelenreeksen uit 1963 en 1973 beschreven in de *Economisch-Statistische Berichten*.

Het nu verworven archief werd door Mr. Tan Swan Bing, voormalig directiesecretaris en accountant van het Oei Tjong Ham Concern, in 2002 overgedragen aan Leonard Blussé van Oud Alblas, destijds hoogleraar Europees-Aziatische Betrekkingen aan de Leidse universiteit. Blussé schonk het materiaal in 2017 aan NEHA/IISG.

(BHi)

Plaatjes:

8.tif:

Foto 3 september 1968 van de pakafdeling van Phapros (Pharmaceutical Processing Industries) in Semarang. Inv.nr.7

15.tif

Voorzijde omslag boek *The Story of Krebet* uit 1932 (IISG call number 2011/975).

17.tif

Documentatie-verslag inzake De rehabilitatie van de Suikerfabriek 'Krebet'. Pagina met 4 bedrijfsfoto's. 1954. Inv. Nr.10

Ellen Weber: een leven voor de DKP

Ellen Weber (geboren Weispfennig 1930) is oud genoeg om nog een stuk van het Derde Rijk bewust te hebben meegemaakt. Ze groeide op in het milieu van de socialistische arbeidersbeweging. Haar grootouders aan moederskant waren lid van de SPD. Haar vader was lid van de Wandervogel en Sozialistische Arbeiterjugend Deutschlands. Hij kreeg een baan bij de Bund für Volksbildung tot hij in 1933 door de Nazis ontslagen werd. Het gezin moest zich daarna zien te redden. Vader ging eerste langs de deur met zeep, maar kwam later in de oorlogsindustrie van Frankfurt terecht. Het gezin verloor in 1943 hun huis door een bombardement en vluchtte naar Oldenwald. Ellen Weber herinnert zich nog goed de diepe indruk die de executie door de Nazis van Johanne Kirchner (1889- 1944) maakte op het gezin Weispfennig. Kirchner was een Frankfurter SPD-activist die na 1933 vanuit Saarbrücken het verzet tegen Hitler probeerde te organiseren. In 1942 werd zij door de regering van Vichy-Frankrijk uitgeleverd en twee jaar later geëxecuteerd. De diepe indruk werd nog versterkt door het feit dat Ellen Webers moeder met de dochter van Johanne Kirchner bevriend was. Het gezin Weispfennig bevond zich in 1944 en 1945 aan de kant van de anti-fascistische krachten in Duitsland en koos in 1945 voor de KPD. Ellen kwam te werken bij schooltuintjes en volgde een opleiding in sociaal werk. Maar ze kwam in die sector slecht aan het werk, politiek besmet als de KPD al snel was. Ze kon gebruik maken van een regeling in de DDR. In de DDR was een Arbeiders- en Boeren faculteit opgericht waar arbeiders- en boerenkinderen zonder de juiste vooropleiding konden studeren. Ze konden daar met een driejarige cursus een diploma halen en met een extra examen naar de universiteit doorstromen. Een paar honderd West-Duitse jongeren deden dit, zo ook, in Leipzig, Ellen Weber. Tijdens de opstand van 17 juni 1953 zaten deze jonge communisten gewapend met geweren paraat in de universiteitsgebouwen om hun staat te verdedigen. In 1955 keerde Ellen terug naar het Westen en huwde met Eberhard Weber die journalist was bij het antifascistische *Die Tat*. Ellen Weber raakte betrokken bij de strijd tegen het verbod op de KPD in 1956. Na het verbod opereerde de KPD illegaal verder. Vele leden weken uit naar de DDR.

Eind jaren vijftig, begin jaren zestig werkte ze in een schrijfmachinefabriek en werd daar vertegenwoordiger van de IG Metall. Ze was ook actief in de Deutsche Friedens Union, een organisatie die door tegenstanders als 'Die Freunde Ulbrichts' werd neergezet. Met de DFU organiseerde ze succesvolle Paasmarsen voor Vrede en Ontwapening.

Eind jaren zestig werd er iets soepeler tegen het communisme aangekeken. In 1969 werd de DKP opgericht, min of meer de opvolger van de KPD, maar die werd pas in 1971 opgeheven. Ellen Weber verruilde de DFU voor de DKP en kwam in het bestuur en werd voorzitter van de afdeling Hessen.

Ellen Weber verdiepte zich in de vragen van de wereldpolitiek en kon in 1972 op het onderwerp van de 'roll-back' promoveren aan de Humboldt Universiteit in Oost-Berlijn. De roll-back was een strategie van de VS om het communisme na 1945 wereldwijd terug te dringen. Ze bleef actief in de DKP, werd vice-president van de partij tussen 1986 en 1990, dus in de spectaculaire tijd van het eind van het reëel-bestaand socialisme. Van 1990 tot 2012 bleef ze actief in het bestuur.

De DKP is altijd tamelijk klein gebleven. Op het hoogtepunt in de jaren zeventig had het 40.000 leden. Het beste verkiezingsresultaat hebben ze gehaald in Bremen in 1971 met 3,1%

van de stemmen. De DKP werd financieel ondersteund door de in de DDR regerende SED. Er wordt bv geschat dat in 1974 de SED 30 miljoen DM uittrok voor de DKP. Dat geld ging bijvoorbeeld op aan het grote aantal functionarissen: ondanks dat het een kleine partij was had het tot de helft aan functionarissen van de grote partijen als CDU en SPD. Ook werden leden die door een Berufsverbot getroffen waren. financieel ondersteund. Om misverstanden te voorkomen: de SED was niet de baas in de DKP, maar er zo nauw bij betrokken dat ze grote invloed kon uitoefenen.

Naast al deze politiek werkte Ellen Weber van 1990 tot 1995 in vrouwenhuis Die Kanne in Frankfurt.

Het archief is 2,5 meter groot en maakt het mogelijk haar politieke werk gedetailleerd te volgen. Voor een beschrijving: <http://hdl.handle.net/10622/ARCH04490> .

(HSa)

Plaatjes

22.tif:

Ellen Weber demonstreert tegen de Irakoorlog

23.tif

Onderste rij vlnr: Wolfgang Abendroth, Lisa Abendroth, Dorothee Sölle. Rij daarboven: vlnr: Ellen Weber, Peter Gingold, onbekende vrouw.

24.tif:

Ellen Weber (links) ontmoet Hermann Axen en Erich Honecker (rechts)

10.tif

Autobiografische aantekeningen van Ellen Weber

Archief van Gerrit Janssen Perio, strijder voor het staatspensioen

Gerrit Janssen (1859-1932) publiceerde graag onder pseudoniem. Een keuze: Een administrerend soldenier, Aqua Pinctura, Bernadotte, Mucius Scaevola, Oli Pinxit, Peer Corstiaan, Prophylactus, Schoolmeester en Zondig Paterken. Bekendst is zijn pseudoniem 'Perio', dat hij ook achter zijn naam plakte: Janssen Perio. Janssen Perio was behalve als publicist ook bekend als voorvechter van een algemeen staatspensioen. Hij was de oprichter van de Bond voor Staatspensionering. Zijn archief was lange tijd bij de familie, maar is in 2016 door zijn achterkleinzoon ondergebracht bij het IISG.

Janssen kreeg als jonge man sympathie voor het opkomend socialisme en begon met schrijven voor onder andere *Recht voor Allen*. Al snel volgden publicaties in diverse andere bladen, met name in de Bredasche Courant. Het archief bevat enkele herdrukken en brochures. De beste indruk van zijn schrijversleven komt uit de plakboeken. Een plakboek uit 1908, ter viering van zijn 25-jarig schrijverschap bevat allerlei briefjes die refereren aan zijn publicaties, onder andere van W.H. Vliegen en F. Domela Nieuwenhuis. Met die laatste was hij in 1894 in onmin geraakt. In het plakboek heeft Janssen een cynisch commentaar toegevoegd aan het briefje van Domela:

“Vroegere vriend. Indien hij de macht had gehad, ware ik reeds eenige malen geuillotineerd. De goede man heeft de macht niet.”

Janssen heeft niet alleen veel gepubliceerd over sociaal onrecht in diverse bladen maar ook zijn eigen leven heeft hij uitvoerig beschreven. Zijn handgeschreven memoires heeft hij in 1904 geschreven voor een breed publiek. Hij begint bij zijn jeugd en verhaalt over zijn schrijversleven. Ook hier komt de moeizame relatie met Domela Nieuwenhuis terug. In het archief bevinden zich ook overgetypte versies, die later gepubliceerd zijn door zijn achterkleinzoon J.M. Verhoeff. Uit Janssens persoonlijke leven komen verder nog een plakboek bij zijn 25-jarig huwelijk en na zijn overlijden.

Verreweg de meeste publicaties hebben het staatspensioen als onderwerp, niet alleen pamfletten maar ook toneelstukken en liederen. Eind 19e eeuw ging Janssen zich meer interesseren voor deze praktische verbetering van het leven van de arbeiders. Hij richtte in 1899 het blad *De Nederlandsche Pensioenpartij* op en in 1900 de Bond voor Staatspensionering. Zijn idee was dat alleen de staat voldoende middelen had om een pensioen te bekostigen en dat dus ook moest regelen. De politiek was hierover verdeeld. Van linkerkant werd gesproken over een leuk extraatje voor de rijken en aan de rechterkant werd het gezien als iets dat de arbeiders zou ontmoedigen om hard te werken.

Toch kwamen er ook heel veel positieve reacties op. Een ander plakboek bevat allerlei reacties ter ere van '25 Jaren propagandist voor Private en Sociale Verzekering' (1916).

Janssen is in 1932 gestorven, zijn idealen zouden pas veel later verwezenlijkt worden in de wet op de ouderdomsvoorziening van Drees. Janssen keek ook al verder vooruit dan de 20e eeuw. In 1903 had hij de brochure *Nederland in 2500 (Een toekomstbeeld)* gepubliceerd.

Janssen ziet in de 21e eeuw de ongelijkheid en tegenstellingen en de concentratie van kapitaal zodanig groeien dat een wereldrevolutie volgt. De sociaaldemocratie wint en zorgt uiteindelijk voor een wereldparlement en algehele ontwapening.

In de eeuw daarna leidde dat toch tot veel onvrede en een grote meteoriet vergrootte de ellende. De redding kwam van Mars. De Marsbewoners kwamen op aarde, leerden Frans (de lingua franca) en bleken oplossingen te hebben voor alle problemen. Pas toen ontstonden nieuwe ruime steden met grote gebouwen en veel groen. De mensen werkten

slechts 5-6 uur werken per dag, iedereen had werk en er was geen hongersnood of armoe. Verder was iedereen vegetarisch, waren er alleen nog militairen in het museum en was er gelijkheid van man en vrouw. Het boekje eindigt met: "Schoon straalt de toekomst hun tegen!" En met dat vooruitzicht moest Janssen Perio het op dat moment even doen.

(EdR)

Illustraties

0002.tif

Portret G. Janssen Perio, door W. Bleuzé, 1928

Uit: Archief G. L. Janssen, inv nr. 47

0003.tif

Brochure *Nederland in 2500. Een toekomstbeeld.* [1903]

Uit: Archief G. L. Janssen, inv nr. 35

0005.tif

Briefje van Domela Nieuwenhuizen (1903) met commentaar van Janssen Perio.

Uit: Archief G. L. Janssen, inv nr. 7

Lezingen en wat dies meer zij

De lezingen van 29 juni 2017 hadden als thema de 'Russische Revolutie'. Het was goed daar 100 jaar na dato aandacht aan te besteden. Pepijn Brandon reflecteerde op de invloed van de gebeurtenis op de mensen en organisaties die we aantreffen in de collecties van het IISG. Dennis Bos vertelde het vervolg op zijn ontdekkingen over het symbool van hamer en sikkel waarover hij een bijdrage schreef voor OWF 2017 nr.33. Bij dat speurwerk kwam hij op een ander spoor dat hij uitwerkte tot een artikel over een familie van communisten en hun activiteiten in Nederland dat wij hier publiceren. Tot slot volgt hier het verhaal dat Gijs Kessler vertelde bij de rondleiding achter de schermen over de Russische collecties van het IISG. Deze rondleiding werd speciaal aangeboden aan de Vrienden van de Hermitage. Gezien de grote opkomst was het een geslaagde samenwerking.

Pepijn Brandon over effecten van de Russische Revolutie

Vrijwel op de dag twintig jaar na het uitbreken van de Russische Februarirevolutie van 1917 vond in Amsterdam de officiële opening plaats van het IISG (1 maart 1937). Op veel verschillende manieren – positief en negatief – is het Instituut en zijn collectie verbonden met de revolutionaire gebeurtenissen van 1917, dit jaar honderd jaar geleden. Positief, omdat de Russische Revolutie lange tijd een belangrijke inspiratiebron bleef voor sociale bewegingen en socialistische politieke partijen waarvan het IISG de papieren bewaart. Negatief, omdat een deel van de collecties die aan de basis lagen van het IISG juist toebehoorden aan de socialistische 'verliezers' van de Revolutie. In mijn praatje vandaag wil ik kort beide kanten belichten.

De positieve band met de Russische Revolutie is bijna vanzelfsprekend. Bewondering voor de revolutie, soms volledig kritikeloos ten aanzien van het nieuwe Sovjetbewind, soms juist scherp kritisch op het regime dat na de omwenteling aan de macht kwam, is een belangrijk thema in de vele archieven van socialistische, communistische en anarchistische bewegingen die het IISG rijk is. De combinatie van bijna idolate bewondering en bijtende kritiek is vanaf het allereerste moment terug te vinden. Een mooi voorbeeld daarvan zijn de vele schitterende cartoons over de Russische Revolutie in de Nederlandse socialistische pers in deze periode – van Albert Hahns stemmige prenten voor *De Notenkraker* tot Willy Sluimers kleurige voorpagina's van *De Nieuwe Amsterdammer*.

Minstens zo gezichtsbepalend voor de collectie van het IISG is de negatieve 'spin-off' van de Russische Revolutie. Op de befaamde Tweede Al-Russische Sovjetcongres in Petrograd waar de Oktoberrevolutie werd beklonken, verwees Trotski zoals bekend zijn mensjewistische tegenstander Martov naar de 'vuilnisbelt van de geschiedenis'. Het was het begin van een lang proces, waarin eerst meer gematigde socialisten zoals de mensjewieken en rechtse Sociaal-Revolutionairen, en later anarchisten en oppositionele stromingen binnen de Russische Communistische Partij het onderspit dolven. De consolidatie van de macht van Stalin vanaf het eind van de jaren twintig betekende dat niet alleen de linkse tegenstanders zelf, maar ook hun materiële erfenis met vernietiging bedreigd werden.

Een van de belangrijke redenen voor de oprichting van het IISG was het redden van deze papieren. Boris Nikolaevsky, zelf een mensjewiek en in 1922 verbannen uit de Sovjet-Unie, speelde een sleutelrol bij het

verwerven van deze collecties. Tot de belangrijkste vroege aanwinsten behoorden het archief en de bibliotheek van de Russische Sociaal-Revolutionaire Partij, het archief van de mede-oprichter van de Russische Sociaal-Democratische Arbeiderspartij en prominente mensjewiek Pavel Akselrod, en een (uiteindelijk relatief klein) gedeelte van het archief van Trotski. Politieke repressie in Rusland bracht weliswaar de voormalige politieke tegenstanders zelf niet dicht bij elkaar, maar wel hun verdwaalde papieren.

Plaatje [moet nog komen]:

Nikolaevsky.tif

Portrait Boris Ivanovič Nikolaevskij, ca. 1935. IISG call number BG A10/367

Dennis Bos - Drie generaties strijd en hun sporen in de collecties van het Instituut

Eerder publiceerde *On the Waterfront* over de introductie van de hamer en sikkel in Nederland (2017 nr .33). Op zoek naar de wegen waarlangs het symbool van de nu honderdjarige Russische revolutie zijn weg naar Nederland vond, stuitte ik op een paar zijpaden die ik onmogelijk kon overslaan. Terugkijkend brengt dat ook een aantal fascinerende dwarsverbanden tussen uiteenlopende collecties van het Instituut aan het licht.

De Nederlandse communisten maakten vroeg in 1920 voor het eerst kennis met de hamer en sikkel via de drukpers. Pas daarna dook het partijlogo ook op via andere media. Propagandaploegen schilderen muren en schuttingen vol met hamers en sikkels in witkalk of rode menie, vrouwelijke partijgenoten belegden gezamenlijke borduuravonden waar afdelingsvaandels werden versierd met het nieuwe logo en communistische bloemisten toiden podia met hamers en sikkels van droogbloemen.

Nieuw was in 1921 de introductie van speldjes met de hamer en sikkel. Die waren ongetwijfeld geproduceerd in de Sowjetrepubliek zelf en zullen Nederland hoogstwaarschijnlijk via Duitsland hebben bereikt. De advertentiekolommen van het communistisch dagblad *De Tribune* laten zien hoe de speldjes aan de man werden gebracht. Op 20 april 1921 verscheen de eerste advertentie waarin partijgenoot Asser van Gigch (1884-1943) bekend maakte dat op zijn adres, een kelderwoning in de Amsterdamse Weesperstraat 22, ‘Sowjetsterren met hamer en sikkel’ te koop waren. De sterren waren blijkens deze reclame ‘schitterend uitgevoerd’, maar daarbij kwam dat ‘iedere communist’ aan zijn ideaal verplicht was het speldje met hamer en sikkel te dragen. Het moet inderdaad storm hebben gelopen. Een jaar lang bleef Van Gigch adverteren, waarbij hij de clientèle zo nu en dan om enig geduld moest vragen omdat de voorraad was uitgeput en hijzelf wachtte op nieuwe leveranties. Al snel kon Van Gigch het assortiment uitbreiden tot drie varianten: speldjes op groot formaat, een broche en een kleinere dasspeld. Opmerkelijk genoeg had de partij zelf met deze handel geen enkele bemoeienis. Kameraad Van Gigch wist als kleine zelfstandige jarenlang een monopolie te behouden en ontwikkelde met een speciale korting voor partijafdelingen en colporteurs zelfs een landelijk netwerk van wederverkopers.

Plaatje:

ddd_010469677_mpeg21_p004_image.jpg

advertentie 20 april 1921 *De Tribune*

Asser van Gigh was in 1903 vanuit zijn geboortestad Leiden naar Amsterdam verhuisd. Naast een afwisselende beroeps carrière als verpleger, leerbewerker, kruidenier, handelsreiziger, zanger in een operakoor en bioscoopmedewerker ontwikkelde hij zich tot handelaar in tweedehandsboeken op het Waterlooplein in het hart van de Amsterdamse Jodenbuurt. Daar bracht hij in de jaren twintig en dertig onder andere restantpartijen van socialistische en communistische brochures aan de man. De eerste sporen van zijn politiek engagement dateren van de zomer van 1910, toen het sociaaldemocratische dagblad *Het Volk* berichtte dat de inmiddels 26-jarige Asser van Gigh de socialistische wielrijdersclub 'Het Roode Licht' had heropgericht. In de komende jaren trok Van Gigh met andere, voornamelijk Joodse partijgenoten per fiets Het Gooi, de Zaanstreek en Waterland in om er het nieuwe evangelie aan de man te brengen.

[illustratie: IISG: BG S15/3 = portret vPolak <http://hdl.handle.net/10622/30051003096424>

Plaatje:

BGS.tif

Portret van Polak IISG Call number BG S15/3

+ Brief Van Gigh uit archief ANDB]] Inv Nr??

In deze jaren moet Van Gigh hebben ontdekt dat handelsgeest en socialisme elkaar niet hoeven uit te sluiten. In oktober 1912 exposeerde de kunstenaar Johan van Caspel zijn portret van de diamantbewerker-voorman Henri Polak. Het schilderij zou worden aangekocht door de ANDB en maakt tegenwoordig deel uit van de collectie van het IISG. In het ANDB-archief bevindt zich een brief aan Henri Polak, waarmee Asser van Gigh al op 13 december om toestemming vraagt voor het in de handel brengen van een fotografische reproductie van het

schilderij, ‘meer speciaal onder de diamantbewerkers.’ Blijkens een stenografische aantekening op de keerzijde van de brief zag Polak niets in het plan.

[Illustratie: scans uit PAS-archief]

Na de Eerste Wereldoorlog duikt Van Gigchs naam niet alleen op in de communistische pers. De Centrale Inlichtingendienst signaleerde hem en zijn echtgenote Roosje Denneboom (1890-1943) regelmatig als ijverige colporteurs ‘met revolutionaire brochures, enz. op vergaderingen.’ Het archief van het Amsterdamse Plaatselijk Arbeids-Secretariaat bevat uitvoerige documentatie over een staking die zich in november en december 1924 in het Amsterdamse bioscoopbedrijf afspeelde. Van Gigch speelde in die staking een hoofdrol maar was blijkens dit dossier ook de spil van een conflict dat zich na afloop tussen het PAS-Amsterdam en de communistische partij ontwikkelde. In de collectie van het Persmuseum tenslotte wordt een enkel nummer uit november 1925 bewaard van het door Van Gigch geredigeerde *De Amsterdamsche Marktkoopman*, maandblad van een door hem opgerichte radicale vakorganisatie voor marktlieden.

Plaatjes:

Koopman.Tif

De Amsterdamsche Marktkoopman 15 november 1925

Van Gigchs dochter Sara (1912-1943) werd kapster en communiste. In 1930 trouwde zij met partijgenoot en banketbakker Isaac Simon van Bergen (1912-1943), waarbij *Tribune*-redacteur Alex Wins als getuige optrad. De geboorte van hun dochter Chaja in 1935 weerhield Ies van Bergen er niet van om zich na het uitbreken van de Spaanse Burgeroorlog bij de Internationale Brigades aan te sluiten. Zijn biografie maakt deel uit van de collectie ‘Nederlandse vrijwilligers in de Spaanse Burgeroorlog’ op de website van het IISG.

[illustratie:

https://spanjestridders.nl/sites/default/files/docs/1940_enige_foto_met_mijn_vader_samen.jpg]

Plaatje:

1940_enige_foto_met_mijn_vader_samen.jpg

Ies van Bergen met dochter

Na het verlies van zijn linkerarm in de slag bij de Jarama keerde Bergen keerde eind 1938 terug in Nederland. Een echtscheiding volgde en Sara van Gigch knoopte een nieuwe relatie aan met de communistische oud-Spanjestrider Sally Dormits (1909-1942). Met hem zou zij in het begin van de bezetting een rol spelen in het vroege, gewapende verzet van de communisten in Rotterdam. Beiden werden gearresteerd en vermoord.

[illustratie: Noor Diamant uit collectie B&G]

KOMT NOG

Asser van Gigchs ex-schoonzoon Van Bergen was inmiddels hertrouwd met Noortje Diamant, verpleegster uit een sociaaldemocratisch nest die eveneens in Spanje actief was geweest. Als illegaal medewerker van de Amsterdamse *Waarheid* werd ook Van Bergen gearresteerd en vermoord. De briefkaarten die hij uit verschillende concentratiekampen naar zijn gezin stuurde, worden in kopie op het Instituut bewaard. Dochter Chaja overleefde de bezetting in de onderduik. Na de oorlog werd zij lid van de aan de CPN verbonden Organisatie van Progressieve Studerende Jeugd (OPSJ). Een schoolschriftje met door haar ingeplakte knipsels uit diverse communistische periodieken in de collectie van het IISG getuigt daarvan.

[illustratie: Collectie Nederland, kleine archieven en losse stukken. Personen CHAJA KAUSE-VAN BERGEN, scan maken]

Gijs Kessler: Bij de rondleiding over Russische revolutionaire collecties bij het IISG

De revolutie in een notendop

Vier originele Sovjetposters uit de collecties van het IISG vertellen het verhaal van de revolutie in een notendop. Op een poster van de hand van Dmitrii Moor uit 1919 (zie afbeelding 1) zijn de drie “helden” van de Russische revolutie afgebeeld, van links naar rechts, de soldaat, de boer en de arbeider.

De soldaat is een centraal figuur, want de Russische revolutie ontstond te midden van een oorlog en sloeg al spoedig om in een bloedige burgeroorlog. Het waren deserterende soldaten uit het tsaristisch leger die de eerste revolutionaire stoottroepen leverden. Ze deserterden uit onvrede over de voor Rusland slecht verlopende oorlog en waren ontvankelijk voor de retoriek van de Bolsjewieken, die ijverden voor een vrede met Duitsland. Overigens was meer nog dan de soldaat met name ook de revolutionaire matroos iconisch - tot ver achter de frontlinies van de burgeroorlog en tot diep in Siberië waren matrozen een drijvende kracht achter de revolutie.

De boer is wellicht de belangrijkste van de drie. Rusland was nog steeds een overweldigend agrarische samenleving in 1917 – 86% van de bevolking woonde op het platteland. Sinds de jaren '70 van de negentiende eeuw was een proces van industrialisatie op gang gekomen, maar dit had nog niet tot grote verschuivingen in de beroepsstructuur geleid. Het overgrote merendeel van de Russische bevolking bestond daarom uit kleine boeren, die de Bolsjewieken aan zich wisten te binden met de eenvoudige, maar doeltreffende leuze “Land aan de boeren”. Die leuze appelleerde aan diepgewortelde noties dat het land toe moest behoren aan degenen die het bewerken, een erfenis van het grootgrondbezit en de lijfeigenschap, die pas in 1861 was afgeschaft.

Met de revolutie werd het grootgrondbezit geliquideerd, het land genationaliseerd en verdeeld, en dit luidde een kortstondige Gouden Eeuw voor de Russische boeren in. De geest van die jaren wordt goed weergegeven door een poster van de hand van de dichter en kunstenaar Majakovskii, waarvan het onderschrift luidt: “Dat de velden een paradijs moge worden” (Afbeelding 2).

De steun van de boeren was beslissend voor de overwinning van de Bolsjewieken in de revolutie en burgeroorlog, maar de boeren kwamen uiteindelijk bedrogen uit. Eind jaren twintig lanceerde Stalin de collectivisatie van de landbouw, die het beheer over het land overhevelde van de boeren naar de collectieve boerderijen en een systeem van gedwongen graanafdrachten aan de staat invoerde.

De derde figuur op de poster van Moor, helemaal rechts, is de arbeider, uit naam waarvan de Bolsjewieken, in lijn met de marxistische ideologie, de dictatuur van het proletariaat vestigden. Alleen, er was op dat moment nauwelijks een arbeidersklasse in Rusland, en wat er was verdween als sneeuw voor de zon met het instorten van de economie in de oorlog en burgeroorlog. De Russische arbeidersklasse was voor het grootste deel van recente boerenafkomst, en stond vaak nog met “één been in het dorp”. Als vangnet voor de oude dag, ziekte en economisch laagtij hielden ze grond aan, en daar keerden ze nu en masse naar terug. Zo waren de Bolsjewieken ineens leiders van een arbeidersstaat zonder arbeiders, en dit baarde ze grote zorgen, omdat op die manier er geen natuurlijke sociale basis voor hun machtspositie was. Pas met de industrialisatie van de jaren dertig ontstaat een

nieuwe arbeidersklasse, ook weer van boerenaafkomst, maar dit keer boeren die de collectivisatie op het platteland ontvluchtten en alle banden met het dorp doorsneden.

Wie er niet op de poster van Moor staat is één van de grote winnaars van de revolutie – de vrouw. De Bolsjewieken voerden vanaf het allereerste begin een doelbewuste emancipatiepolitiek, die erop gericht was om vrouwen te bevrijden van het knellend juk van gezin en huishouden, zodat ze konden gaan werken en meehelpen met de opbouw van het socialisme. Arbeidsparticipatie door vrouwen raakt zodoende al vanaf de jaren twintig algemeen geaccepteerd in de Sovjet-Unie, vele decennia eerder dan in de meeste andere Europese landen.

Revolutionaire collecties

De revolutionaire collecties van het IISG voeren ons terug naar de ontstaansgeschiedenis van het instituut. Na de machtsovername van oktober 1917 maakten de Bolshevieken politieke opposanten in de Sovjet Unie het functioneren onmogelijk. Dit gold zowel voor politieke opposanten ter rechterzijde van het politieke spectrum, als voor de vele andere revolutionaire groeperingen en bewegingen die Rusland rijk was. Hun organisaties werden verboden, hun leiders gearresteerd en verbannen, en de meesten weken al snel uit naar het buitenland, vaak met medeneming van hun archieven. Die papieren kwamen zo in allerlei Europese landen terecht, en het IISG, opgericht in 1935 voor het documenteren en bestuderen van de geschiedenis van de arbeidersbeweging, ging dat erfgoed systematisch verzamelen. Zo kwamen belangrijke Russische revolutionaire archieven bij het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis terecht, zoals bijvoorbeeld een deel van de papieren van Trotskii, de grote tegenspeler van Stalin, die in 1928 het land ontvluchtte.

Het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis herbergt ook het archief van de met afstand grootste, en belangrijkste revolutionaire partij uit het Rusland van die dagen – de Partij van Socialisten-Revolutionairen (PSR). De PSR was een niet-marxistische, socialistische partij, die streefde naar een revolutie door het werkend volk. Daarmee doelde men niet zozeer de arbeiders, klein in getal als zij waren, maar vooral ook de kleine boeren. Dit bracht de partij steun onder grote lagen van de bevolking, en bij de verkiezingen voor de Wetgevende Vergadering in november 1917 kregen de socialisten-revolutionairen 40% van de stemmen, tegenover 25% voor de Bolsjewieken. Maar de partij was een wat los-vast geheel en wist deze winst niet te verzilveren in de revolutionaire machtsstrijd van de daaropvolgende jaren. In 1921 werd de partij verboden en haar rol was hiermee uitgespeeld.

Na deze beginperiode ontwikkelen de Russische collecties van het IISG zich in de daaropvolgende decennia synchroon aan de bredere verschuivingen in het collectievormingsbeleid van het Instituut. Waar aanvankelijk bij de bestudering van de sociale geschiedenis politieke denkers en organisaties centraal hadden gestaan, verwijdde het perspectief zich nu tot maatschappelijke processen en sociale bewegingen. Parallel daaraan droogde de bron van archieven van Russische origine op, naarmate de belangrijkste politiek emigré-papieren onderdeel geworden waren van de collectie van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis. In plaats daarvan komen de meeste aanvullingen op de Russische collectie in latere jaren uit niet-Russische bron, in de vorm van de persoonlijke papieren en

privé-archieven van Nederlanders die op de één of andere manier betrokken waren bij Rusland of de Sovjet-Unie.

Voor de Vriendendag lichtten wij drie van deze collecties eruit. Ten eerste het familiearchief Van de Muyzenberg-Kiessler. Leendert van de Muyzenberg werd in 1888 aangesteld bij de Peter de Grote zoutmijn in het huidige Donetsk, en klom op tot directeur. Deze mijn was eigendom van de Hollandsche Maatschappij tot Zout-exploitatie in Rusland. Het gezin woonde daar tot de revolutie. In 1920 weken ze uit naar Nederland, nadat de Bolsjewieken de eigenaars gedwongen hadden om de fabriek voor het symbolische bedrag van 1 roebel aan de Sovjetstaat over te doen. De familie reisde veel en het archief bevat een unieke verzameling prentbriefkaarten uit alle hoeken van het Russische keizerrijk. Soms zijn dat prentbriefkaarten van toeristische bezienswaardigheden, maar vooral ook van allerlei industriële en infrastructurele objecten, ambachten en bevolkingsgroepen, omdat dat nu eenmaal was waar de interesse van de familie naar uitging. Deze albums met prentbriefkaarten vormen zo een mooie bron voor de bestudering van de sociale en industriële geschiedenis van laat negentiende en begin twintigste-euws Rusland.

Een tweede persoonlijke collectie met een link naar de revolutionaire gebeurtenissen van 1917 is die van Louis Hermen Grondijs, een Nederlander met een Indische achtergrond die als oorlogscorrespondent aan het Russische front betrokken raakte bij de revolutie, aan “Witte” zijde, wel te verstaan. Grondijs moest niets hebben van het communisme, en naarmate de burgeroorlog (1918-21) vorderde, werd hij van oorlogscorrespondent steeds meer ook deelnemer aan het conflict, getuige een document in het archief waarin een Witte generaal de onverschrokkenheid en heldenmoed roemt, die Grondijs ten toon spreidde tijdens een bajonetaanval op de rode stellingen. Desalniettemin bleef Grondijs ook correspondent en maakte hij zeldzame foto's van de krijgshandelingen en revolutionaire en contrarevolutionaire troepen op de vele strijdtoneelen van de burgeroorlog. (Zie afbeeldingen 4-6). Over zijn collectie zie *OWF* 2006 nr.13 6-7.

Nadat de revolutie zijn beslag had gekregen, volgde een gestage stroom sociaal bewogen Nederlanders die naar de Sovjet-Unie trokken om een bijdrage te leveren aan de opbouw van het communisme, totdat het land zich eind jaren dertig onder Stalin geheel af begon te sluiten van de rest van de wereld. Over de jaren heeft het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis een rijke collectie opgebouwd van brieven, reisverslagen, foto's en andere persoonlijke papieren van deze Ruslandgangers. Ter gelegenheid van het honderdjarig jubileum van de Russische revolutie maakte het IISG in samenwerking met regisseur Pim Zwier een documentaire op basis van één van deze collecties - de brieven van Berthe Neumeijer aan haar ouders tijdens haar verblijf in het Siberische Kemerovo in 1926-7. Berthe Neumeijer was de echtgenote van architect Han van Loghem, die door ingenieur Sebald Rutgers naar Kemerovo werd gehaald om arbeiderswoningen te bouwen en een stedenbouwkundig plan te ontwerpen voor de Autonome Industriële Kolonie (AIK) aldaar. Deze AIK bouwde met de hulp van buitenlandse specialisten en communisten de steenkoolindustrie in Kemerovo op voor de Sovjetstaat. Van Loghem vertrok, vervuld van idealen, en op zoek naar professionele en persoonlijke vervulling naar Siberië, om de ideeën in de praktijk te brengen die hij eerder ontwikkeld had bij de bouw van de Amsterdamse wijk Betondorp en andere tuinsteden. Maar na anderhalf jaar keerde Van Loghem, enkele illusies armer, terug naar Nederland. Hij was erin geslaagd slechts een deel van zijn plannen te verwezenlijken voor de AIK weer

onder Russisch gezag werd geplaatst aan het eind van de jaren twintig. De brieven van zijn echtgenote Berthe geven een prachtige inkijk in het reilen en zeilen van de kolonie en de achtergronden en drijfveren van Van Loghem bij zijn Siberisch avontuur.

[Afbeelding 1:]

Moor.tif

poster Dmitrii Moor

[Afbeelding 2:]

Majakov.tif

poster Majakovskii

[Afbeelding 3:]

Afbeelding3.TIF

fotoalbum Van de Muyzenberg-Kiessler

Afbeelding4.TIF

De Peter de Grote zoutmijn waar Leendert van de Muyzenberg werkte

[Afbeeldingen 5-7: foto's Grondijs]

Afbeelding 5:

Louis Hermen Grondijs (middelste rij, links) met officieren van het Kornilov-corps. Collectie IISG

Afbelding 6

Soldaten van het Witte leger van Admiraal Koltschak, 1919. Collectie IISG

Afbeelding 7

Gevangen genomen Roodgardisten, 1919. Collectie IISG